

SKILLS 4 JUSTICE

Funded by
the European Union

**Проект 101132435 — SKILLS4JUSTICE Topic: HORIZON-CL2-2023-
TRANSFORMATIONS-01-03 "ПАРТНЕРСТВО НАВИЧОК ДЛЯ
СТІЙКОЇ ТА СПРАВЕДЛИВОЇ МІГРАЦІЇ"**

**АНАЛІТИЧНИЙ ЗВІТ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ІНТЕРВ'ЮВАННЯ
ВНУТРІШНЬО/ВИМУШЕНО ПЕРЕМІЩЕНИХ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ
ПРАЦЕЗДАТНОГО ВІКУ**

ВСТУП

Повномасштабне вторгнення росії в Україну у 2022 році спричинило безпрецедентну хвилю примусової міграції. Мільйони українців опинилися в інших регіонах країни у пошуках безпеки, житла, освіти для дітей та можливостей для життя. Перед українським суспільством та державою постала нова соціальна реальність - формування великої частки переміщеного населення в нові, більш безпечні регіони та громади України.

У цьому контексті особливо актуальним є вивчення досвіду ВПО: способів адаптації, викликів, з якими вони стикаються, ступеня інтеграції у нових громадах, а також намірів повернутися та умов, які це можуть забезпечити. Знання таких установок необхідне для формування державної політики повернення та реінтеграції цієї категорії громадян.

Цей Аналітичний звіт саме й презентує відповідну актуальну інформацію, а саме результати інтерв'ювання ВПО. Дослідження спрямоване на виявлення досвіду адаптації, труднощів, нових можливостей, а також очікувань та планів респондентів щодо повернення додому, тобто на свою малу Батьківщину.

Опитувальник складався із 23 запитань. Інтерв'юванням було охоплено 116 ВПО до 14 регіонів країни. Найбільше було проінтерв'ювано респондентів у таких регіонах як: Дніпропетровська (34,4%) і Чернівецька (21,6%) області та місто Київ (15,5%). 81,9% учасників інтерв'ювання було опитано наживо.

Над Аналітичним звітом працювала команда Проєкту, а саме:

Сергій Мельник (проведення інтерв'ювання, підготовка методології інтерв'ювання ВПО, координація цього складника соціологічного дослідження, написання Аналітичного звіту), Юлія Іриневич (проведення інтерв'ювання, оброблення опитувальників, методологічне супроводження та написання Аналітичного звіту), Ганна Белінська, Валентина Ткаченко (проведення інтерв'ювання, оброблення опитувальників), Ганна Терещенко,

Funded by
the European Union

Андрій Литвинчук, Наталія Пронь (проведення інтерв'ювання), Андрій Кір'янов (оприлюднення результатів дослідження).

РЕЗУЛЬТАТИ ІНТЕРВ'ЮВАННЯ ВПО

1. Найяскравіші спогади про початок війни

Аналітичний огляд емоційних спогадів про війну

1. Фізична небезпека та руйнування

У свідченнях респондентів домінують згадки про обстріли, бомбардування та ракетні удари по житлових кварталах. У численних відповідях акцентується раптовість і неконтрольованість ситуації, що відображено у висловах на кшталт: «було не зрозуміло взагалі, що почалася війна». Подібні свідчення вказують на глибокий шок, зумовлений безпосереднім зіткненням з насильством, яке порушує межі приватного простору.

Руйнування житлових будинків, освітніх закладів та інфраструктурних об'єктів набуває не лише матеріального, а й символічного значення, оскільки воно втілює втрату соціального порядку та усталеного способу життя. Влучання ракети у «сусідній під'їзд» або знищення школи, де навчалася дитина, трансформуються у колективну травму, адже ключові символи безпеки (дім, школа, місто) перетворюються на об'єкти агресії.

2. Евакуація та втеча

Відповіді респондентів містять численні описи хаотичного вимушеного виїзду: втечі через поля, блокування доріг військовою технікою, термінової евакуації та адміністративних наказів. Цей досвід пов'язаний не лише з фізичною небезпекою, а й із втратою контролю над власним життям, оскільки рішення людей значною мірою зумовлювалися зовнішніми чинниками (обстрілами, окупаційними діями, наказами).

Евакуація постає переломним моментом, що означає розрив із домом, втрату звичних ідентичностей та початок життя «з нуля». Саме цей етап найчастіше позначається респондентами як найбільш емоційно обтяжливий.

3. Втрати: матеріальні, соціальні, екзистенційні

У висловлюваннях переселенців виявляється більш широкий спектр втрат, ніж суто матеріальні. Втрата бізнесу, документів чи соціального статусу («я втратив все, повертатися немає куди») ілюструє масштаб соціально-економічної травми. Особливе місце посідають згадки про загибель цивільних осіб і близьких, що породжує відчуття несправедливості та безкарності насильства. Цей чинник відіграє ключову роль у формуванні тривалих психологічних травм.

4. Окупація: життя під примусом

Досвід перебування під окупацією описується через страх, моральний тиск, приниження, а також дефіцит харчів і медикаментів. Це не лише фізична загроза, а й екзистенційний досвід безсилля та життя під контролем чужої влади.

Особливо промовистими є свідчення про дітей у підвалах та масову присутність військової техніки, що створює атмосферу тотального страху. Навіть дрібні деталі (дитячий плач, темні сховища) залишаються носіями травматичного досвіду.

5. Емоційний вимір

У мовленні респондентів найбільш частотними є слова «страх», «стрес», «паніка», «плач», «сльози». Вони репрезентують не лише емоційний стан у момент подій, а й тривалі психологічні наслідки, які зберігаються після евакуації. Особливу увагу респонденти приділяють дітям: захист від обстрілів, забезпечення безпеки, турбота про їхнє виживання. У колективній пам'яті війна постає як руйнування базової батьківської функції — захищати дітей, що є одним із найсильніших факторів формування посттравматичних переживань.

Аналіз свідчень демонструє багатовимірність досвіду війни для внутрішньо/вимушено переміщених осіб (ВПО):

- **Фізичний вимір:** обстріли, вибухи, окупація.
- **Соціально-економічний вимір:** втрата житла, роботи, бізнесу, стабільності.

- **Емоційно-психологічний вимір:** страх, паніка, стрес, плач.
- **Екзистенційний вимір:** відчуття безсилля, втрати контролю, руйнування життєвих основ.

Таким чином, війна залишає по собі не лише матеріальні руйнування, а й довготривалу травму, закарбовану в особистій та колективній пам'яті. Найбільш емоційно насиченими образами є зруйновані домівки та школи (як символ утраченого захисту) і діти в небезпеці (як концентрований образ війни). Отже, індивідуальні свідчення переселенців водночас відображають і колективний досвід виживання, що стає підґрунтям для подальших суспільних трансформацій та вироблення політики підтримки ВПО.

2. Як ВПО обирали регіон для переміщення

Аналітичний коментар

Аналіз відповідей респондентів свідчить, що вибір регіону для переміщення визначався поєднанням особистих, соціальних та структурних чинників. При цьому рішення часто приймалися в умовах кризи та відсутності попереднього планування.

1. Соціальний капітал як головний орієнтир

Більшість опитаних наголошували на вирішальній ролі соціальних зв'язків — друзів, родичів, знайомих, які безпосередньо запрошували або радили конкретний регіон для переїзду.

Мотивація носила як емоційний (спільність, психологічна підтримка, уникнення самотності), так і прагматичний характер (допомога з житлом, прихистком, пошуком роботи). Це свідчить про те, що соціальні мережі довіри виступили ключовим механізмом виживання, а прийняття рішень нерідко відбувалося під впливом найближчого соціального оточення.

2. Економічний та професійний фактор

Значна частина відповідей демонструє орієнтацію на можливості працевлаштування за наявною професією/фахом. Наприклад, шахтарі Донбасу

обирали регіони з розвинутою гірничою промисловістю (Кривбас), а інші переселенці тяжіли до великих промислових центрів із диверсифікованими ринками праці (міста Дніпро, Кривий Ріг, Київ тощо). Для певної частини ВПО визначальним чинником став організований характер евакуації — коли підприємства, волонтерські та інші інституції чи табори прихистку забезпечували колективний переїзд, фактично роблячи регіональний вибір за людей.

3. Безпековий чинник

Майже третина відповідей містить акцент на безпеці: віддаленість від обстрілів, прикордонних територій, прагнення знайти «спокійний регіон», особливо для дітей. Варто зазначити, що уявлення про безпечність часто поєднувалося з доступністю житла та наявністю прихистків від волонтерів або інших профільних, зокрема міжнародних, організацій.

4. Вимушені та випадкові обставини

Частина переселенців наголошує, що вибору в них фактично не було: «куди вивезли, туди і їхали», «евакуація від підприємства», «їхали навмання». Є й приклади екстрених індивідуальних рішень — виїзд унаслідок хвороби дитини, зруйнованого житла, відсутності доступу до лікарень чи магазинів у попередньому місці проживання. У цих випадках вибір регіону радше є наслідком обставин, ніж прийнятого особисто рішення.

5. Роль інституцій та волонтерів

У низці відповідей фігурують благодійні та волонтерські організації, які не лише інформували про можливі місця евакуації, а й надавали житло (гуртожитки, прихистки). Це підкреслює вагомість інституційної підтримки як для первинної адаптації, так і для подальшого закріплення у новому регіоні перебування.

6. Столичний та західний напрямки переміщення в межах країни

Для частини переселенців місто Київ та область були привабливими завдяки економічним перспективам, статусу столиці, лікуванню дітей та роботі/службі членів сім'ї.

Західні регіони (міста Чернівці, Ужгород, Тернопіль та ін.) обиралися переважно через безпечність та наявність безкоштовного житла. Цікаво, що тут менш виражена мотивація роботи за наявною професією/фахом — безпека та прихисток виходили на перший план. Можна виокремити три основні моделі прийняття рішень:

1. **Соціальна** – рух «за знайомими/родичами», часто без попереднього плану.
2. **Економічна** – вибір регіону, де реально працевлаштуватися (промислові центри, столиця).
3. **Безпекова** – пошук спокійних, віддалених від фронту місць, особливо для сімей із дітьми. Водночас переїзд рідко був результатом впливу одного чинника. Зазвичай рішення формувалося на перетині безпечності, доступного житла та соціальної підтримки, причому в умовах стресу і часто стихійно.

3. Плани повернення додому після переїзду

1. Загальні тенденції

Аналіз відповідей респондентів показує, що більшість ВПО планують повернутися додому після завершення війни. Основними аргументами такого рішення є наявність власного житла, родинні та культурні зв'язки, а також емоційна прив'язаність до рідної землі.

Водночас значна частка респондентів висловлює умовну позицію, пов'язуючи можливість повернення із забезпеченням безпеки дітей, відновленням інфраструктури, наявністю роботи та компенсаціями за втрачене житло.

Існує також відсоток опитаних, які не планують повернення через руйнування чи окупацію міст, відсутність перспектив, страх за безпеку, а

також через бажання інтегруватися в україномовне середовище або розпочати життя в більш стабільних умовах.

2. Ключові мотиви повернення

- **Мир і безпека.** Практично всі респонденти вказують на потребу завершення війни, розмінування територій та гарантії довгострокової безпеки.
- **Житло.** Власне житло, його відбудова чи компенсація визначаються як критичні умови повернення.
- **Робота та економічні перспективи.** Можливість отримання стабільного доходу, доступність робочих місць і належні умови для дітей є вагомими чинниками.
- **Родинні та емоційні зв'язки.** Для багатьох респондентів вирішальним є збереження контактів із сім'єю, рідними та культурним середовищем.

3. Мотиви неповернення

- **Зруйновані міста.** Відсутність місця для життя («немає куди повертатися»).
- **Окупація та колаборація.** Недовіра до місцевого населення та страх повторення агресії.
- **Страх за майбутнє дітей.** Бажання забезпечити стабільність і якісну освіту в інших регіонах.
- **Асиміляція у нових громадах.** Налагоджені соціальні зв'язки, робота та навчання у місці переміщення.

4. Умови, що визначають рішення

- **Мир і безпека** (припинення бойових дій, контроль України над територією).
- **Відбудова інфраструктури** (житло, транспорт, медицина, школи, робочі місця).

SKILLS 4 JUSTICE

Funded by
the European Union

- *Соціально-економічна підтримка держави* (компенсації за зруйноване житло, допомога у працевлаштуванні).
- *Соціальне середовище* (наявність довіри, українська ідентичність громади).

Висновки

Найважливішим чинником є **безпека**: навіть ті, хто втратив житло, готові повернутися у разі гарантованого миру.

Водночас житло виступає точкою неповернення, адже його відсутність чи зруйнованість істотно знижує готовність до прийняття такого рішення.

Вагомим залишається фактор дітей: батьки надають перевагу безпечному середовищу та стабільній освіті.

Ідентичнісні аспекти також відіграють важливу роль — частина переселенців відмовляється від повернення через недовіру до колаборантів або прагнення жити в україномовному середовищі.

Відповіді респондентів демонструють дуальність: з одного боку — сильне прагнення повернутися «на рідну землю», з іншого — остаточна відмова від цього через страх та руйнування. Це свідчить про формування двох довготривалих стратегій: повернення та відновлення або осідання у нових громадах.

4. Освіта до початку переміщення

1. Рівень освіти

Серед опитаних ВПО значна частка має вищу освіту різних спеціалізацій (економічну, педагогічну, технічну, медичну, філологічну тощо). Частина респондентів здобула дві й більше вищих освіти або додаткові кваліфікації, поєднуючи різні професійні напрями (наприклад, педагогіка і соціальна робота, економіка й інженерія, бухгалтерський облік і філологія).

Водночас великий масив відповідей стосується професійної (професійно-технічної) освіти: серед опитаних ВПО поширені професії електрозварювальників, електромеханіків, металургів, машиністів, токарів та кухарів. Це свідчить про суттєву питому вагу робітничих професійних профілів.

Також виявлені приклади середньої спеціальної освіти/фахової передвищої освіти (офісні службовці, асистенти фармацевтів, няні, техніки тощо). Лише невелика частина респондентів має загальну середню освіту, проте декларує намір продовжити навчання.

2. Шляхи здобуття знань і кваліфікації

- *Формальна освіта:* університети, інститути/академії, технікуми, коледжі, професійні (професійно-технічні) училища.
- *Додаткове навчання:* курси підвищення кваліфікації, стажування, семінари, майстер-класи, у тому числі міжнародні (згадується приклад із такої підготовки за сприяння Фінляндії).
- *Онлайн-освіта:* дистанційні курси з практичною підготовкою на підприємствах.
- *Неформальні/інформальні здобутки:* навчання на виробництві (шахти, заводи), стажування на робочих місцях, курси за інтересами (перукарство, кулінарія тощо).

3. Співвідношення між отриманою освітою та професійною діяльністю

Частина респондентів працює відповідно до здобутої спеціальності (лікарі, вчителі, інженери). Проте поширені випадки, коли освіта не відповідає професійній діяльності: теплоенергетик працює робітником з обслуговування будинків, філолог — бухгалтером, інженер — охоронцем. Це демонструє як гнучкість у працевлаштуванні, так і нераціональне використання людського капіталу в країні.

В окремих випадках проінтерв'юювані особи зазначали досвід підприємницької діяльності (ФОП).

Особливості мотивації та самооцінки кваліфікації

Відповіді свідчать про наявність двох стратегій:

- частина респондентів вважає свою освіту достатньою і не проходила додаткового навчання («маю достатній рівень кваліфікації»);
- інші активно інвестували у власний розвиток через курси, тренінги, стажування.

Старші за віком учасники інтерв'ювання частіше наголошують на професійному стажі та практичному досвіді, тоді як молодші — на сертифікатах і результатах навчання за додатковими освітніми програмами.

4. Гендерні відмінності

- *Чоловіки* частіше повідомляють про технічні та робітничі професії/фахи (зварювальник, механік, токар, металург).
- *Жінки* здебільшого мають гуманітарну та соціально орієнтовану освіту (педагогіка, економіка, медицина, філологія), а також проходять додаткові курси із оволодіння прикладними професіями (няня, гувернер, перукар, кулінарія).

Висновки

Освітня структура ВПО є різнорівневою, проте домінують вища та професійна (професійно-технічна) освіта, що свідчить про високий потенціал людського капіталу. Багато респондентів мають практичний досвід та професійний стаж, що підвищує їхню конкурентоспроможність на ринку праці. Водночас відсутність можливостей працювати за фахом через війну, переміщення чи стан здоров'я призводить до вимушеної зміни професійної траєкторії.

Відзначається висока гнучкість і здатність до адаптації: готовність змінювати сферу діяльності, перекваліфіковуватися, започатковувати власну справу. Гендерний розподіл професій/фахів відповідає загальнонаціональним

тенденціям. Інвестиції ВПО у додаткову освіту та самоосвіту (зокрема онлайн-курси, вебінари, стажування) засвідчують їхнє прагнення до професійного розвитку навіть у кризових умовах.

5. Визнання дипломів і сертифікатів з тимчасово окупованих територій

1. Домінуюча тенденція

Аналіз відповідей респондентів засвідчує, що абсолютна більшість ВПО не стикалася з проблемами визнання освіти. Це простежується у різних формулюваннях: «ні», «не було», «проблем не виникало». Частина опитаних зазначила, що взагалі не здобувала освіти на тимчасово окупованих територіях (ТОТ), отже питання визнання їх не стосувалося.

2. Окремі уточнення

Деякі респонденти наголошували, що освіта була здобута до початку повномасштабного вторгнення, тому труднощів із визнанням не виникало. Серед пояснень також зустрічаються відповіді: «місто на момент евакуації не було окуповане», «отримала освіту у мирний час». Водночас одна відповідь містила уточнення: «не було проблем, але важко було знайти роботу за спеціальністю». Це свідчить, що проблематика стосується не стільки юридичного визнання дипломів, скільки фактичної інтеграції на ринку праці.

Єдиний виняток становить відповідь «Так», однак респондент не деталізував характер труднощів. Таким чином, йдеться про одинокий випадок, що не відображає загальної тенденції.

Висновки

Масових проблем із визнанням освіти, здобутої на ТОТ, серед опитаних не виявлено. Найчастішими поясненнями відсутності бар'єрів є:

- освіта була отримана до війни,
- навчання проходило не на ТОТ,
- респонденти не отримували освіти у зазначений період.

Разом із тим, навіть за відсутності проблем із визнанням дипломів, переселенці інколи стикаються з труднощами працевлаштування за фахом. Це зумовлено не юридичними аспектами, а станом ринку праці, потребами конкретних регіонів і обмеженнями інфраструктури.

Таким чином, питання визнання освіти не є масовим бар'єром інтеграції ВПО, однак потребує уваги у поодиноких випадках, особливо якщо йдеться про дипломи, отримані після 2014 року у закладах, що функціонували на ТОТ.

6. Додаткове навчання після переїзду

1. Домінуюча тенденція

Більшість опитаних зазначили, що після переміщення не проходили професійної підготовки та не здобували нової освіти. У відповідях домінують формулювання: «не проходив», «не здобувала», «не отримувала», «не навчалася».

Серед пояснень відсутності навчання зустрічаються такі причини: перебування у декретній відпустці, тимчасове безробіття, а також відмова центрів зайнятості у сприянні здобуттю нової освіти/професії.

2. Позитивні приклади навчання

Попри переважання відповіді «ні», в окремих випадках зафіксовано приклади залучення до освітніх та професійних програм:

- *Курси при центрах зайнятості* – короткострокові програми підвищення кваліфікації або здобуття нової професії/фаху.
- *Підготовка на робочому місці* – навчання у процесі виконання трудових обов'язків («отримав підготовку на робочому місці», «на роботі»).
- *Дуальна форма професійної освіти* – поєднання навчання та праці.
- *Формальна освіта:*
 - заочне навчання у Дніпровському індустріально-педагогічному фаховому коледжі;

- вступ до Харківського університету (денна форма з переходом на дистанційне навчання);
- курси підвищення кваліфікації у ЧНУ (офлайн) та ЛНПУ (онлайн).
- *Шкільна освіта* – окремі приклади продовження навчання неповнолітніми ВПО (члени родин опитаних ВПО) у місцевих школах.

3. Ключові спостереження

- Доступ до освіти носить епізодичний характер: більшість переселенців не залучені до формальних програм.
- Ініціатива щодо навчання здебільшого виходить від самих ВПО, а не від системної державної підтримки.
- Центри зайнятості фігурують як інституції з неоднорідними практиками: вони можуть як надавати можливості, так і відмовляти у доступі до них.
- Частина переселенців здобуває неформальні знання безпосередньо на робочому місці.
- Випадки отримання вищої освіти чи підвищення кваліфікації трапляються, але не є масовими.

Висновки

Переважає більшість ВПО після релокації не здобувала нової освіти і не проходила професійної підготовки. Основні бар'єри доступу включають:

- відмови з боку центрів зайнятості;
- необхідність догляду за дітьми чи родичами (зокрема перебування в декреті);
- пріоритетність пошуку роботи над навчанням.

Разом з тим, поодинокі позитивні приклади демонструють потенціал освітньої інтеграції. Особливо перспективними напрямками є короткострокові курси, дуальна освіта та гнучкі форми навчання (онлайн, заочне).

7. Робота до переміщення

1. Домінуюча тенденція

Відповіді учасників інтерв'ювання демонструють широку професійну палітру, яку можна умовно згрупувати за кількома основними напрямками:

- *Промисловість та виробництво* — шахтарі, електромеханіки, енергетики, інженери, токарі, газозварники, робітники металургійних підприємств. Це найбільша категорія, яка свідчить про значну концентрацію ВПО з регіонів, де домінували важка промисловість, енергетика та видобувна галузь економіки.

- *Освіта та наука* — учителі (початкових класів, фізики, фізкультури), викладачі коледжів і університетів, науковці (зокрема аспіранти). Група є досить чисельною, що підтверджує високий освітній потенціал серед переселенців.

- *Медицина та соціальна сфера* — медичні сестри, фельдшери, лікарі (отоларинголог, стоматолог), масажисти, фармацевти. Ці професії належать до критично важливих для функціонування громад професій.

- *Адміністративні та офісні професії/посади* — бухгалтери, економісти, фахівці з якості, ІТ-спеціалісти, представники органів місцевого самоврядування, керівники установ. Ця категорія демонструє наявність серед ВПО управлінського та інтелектуального ресурсу.

- *Сфера послуг та торгівлі* — перукарі, швачки, кухарі, адміністратори, поштарі, продавці, кондуктори. Це сегмент із нижчим рівнем оплати праці, але важливий для забезпечення базових потреб громади.

- *Будівництво та транспорт* — водії, машиністи тепловозів, шофери, будівельники, майстри СТО, виконроби. Група, що характеризується потребою у фізичній праці та технічних навичках.

- *Безробітні, студенти та пенсіонери* — окрема категорія, яка відображає вплив декретної відпустки, навчання чи виходу на пенсію на структуру зайнятості.

2. Додаткові спостереження

- Значна кількість відповідей пов'язана з Донеччиною, Луганщиною та Запоріжжям, де домінували зайняті на шахтах, в металургії та енергетиці.
- У відповідях простежується емоційна складова — гордість за попередню роботу («дуже любила свою роботу та колектив», «був задоволений»), що може ускладнювати професійну адаптацію після переміщення.
- Гендерний розподіл відповідає традиційним ролям: жінки частіше працювали у сфері освіти, медицини, культури й торгівлі, тоді як чоловіки — у промисловості, будівництві та транспорті.
- Серед переселенців є як висококваліфіковані фахівці (інженери, лікарі, IT-спеціалісти, керівники), так і робітники з технічними професіями, що створює потенціал для їхньої інтеграції у різні сегменти економіки.

Висновки

Попередня зайнятість ВПО вирізняється значним різноманіттям, але має чіткі галузеві кластери: промисловість, освіта, медицина, сфера послуг, транспорт і будівництво. Цей професійний досвід становить вагомий ресурс для регіонів прийому, проте його ефективна реалізація обмежується:

- невідповідністю структури місцевої економіки запитам переселенців (зокрема промислових кадрів);
- необхідністю підтвердження кваліфікацій або здобуття нових навичок для адаптації до змінених умов зайнятості.

8. Поточна зайнятість після переїзду

1. Домінуючі тенденції

Відповіді респондентів свідчать про різноманітний досвід працевлаштування після переміщення:

- *Працевлаштовані за наявною професією/фахом.* Серед прикладів: бухгалтери (зокрема дистанційно, на стажуванні, у сфері документообігу), енергетики, перукарі, вчителі та викладачі (онлайн та у закладах різних рівнів),

нейропсихолог, керівник гуртка, косметолог-естетик, масажист, перекладач (ФОП, дистанційно), машиніст тепловозу, слюсар, електрогазозварювальник, прокатник металургійного заводу.

- *Інша зайнятість (поза наявною професією/фахом).* Серед прикладів: приватний перевізник, молоковоз, прибиральниця, кухар або помічник кухаря, працівники машинобудівних і металургійних підприємств, робота в депо чи шахті, волонтерська діяльність (при гуртожитках, допомога ЗСУ).

- **Дистанційна робота.** Переважно – це бухгалтери, учителі, перекладачі, працівники з розроблення та обліку документації та інші фахівці, які зберегли попередні робочі місця завдяки віддаленим форматам.

- **Не працевлаштовані.** Основні причини: догляд за дитиною з інвалідністю або перебування у декреті, догляд за літніми батьками, тимчасове безробіття, періодичні підробітки, навчання, пенсія. Частина респондентів наголошує: «не працюю, але хочу», що відображає прагнення до інтеграції на ринку праці в регіоні переміщення.

2. Ключові спостереження

Сильну групу становлять ті, хто зберіг професію або зміг працевлаштуватися за фахом, зокрема у сферах освіти, промисловості та транспорту.

Частина респондентів адаптувалася завдяки дистанційній роботі, що дозволило залишитися в «професії» незалежно від регіону перебування.

Значна кількість відповідей свідчить про наявність серед ВПО безробіття, зумовленого сімейними обставинами або браком вакансій/вільних робочих місць.

Деякі респонденти змінили сферу своєї професійної діяльності (наприклад, педагог → робота на заводі чи у сфері послуг).

9. Час, необхідний для пошуку роботи

1. Домінуючі тенденції

- *Швидке працевлаштування* (декілька днів — 2 тижні) — приблизно 25–30% респондентів. Це стосувалося переважно шахтарів, машиністів і робітників промислових підприємств, а також тих, хто отримав допомогу від центрів зайнятості.

- *Середній термін пошуку* (1–3 місяці) — 40–45%. Такий показник характерний для переселенців, які переїхали до міст із розвинутим ринком праці.

- *Довготривалий пошук* (пів року і більше) — до 25%. Частина респондентів навіть після тривалого періоду мала проблеми з офіційним працевлаштуванням, зокрема через низькі зарплати, конфлікти у колективах чи дискримінаційне ставлення.

2. Канали пошуку роботи

- *Центри зайнятості* — ефективні насамперед для чоловіків з робітничими професіями. Часто працевлаштування відбувалося упродовж кількох днів.

- *Інтернет-ресурси* — популярні серед молодших респондентів та тих, хто шукав некваліфіковану чи тимчасову роботу.

- *Соціальні контакти* (знайомі, колеги) — один із ключових ресурсів; багато хто отримав роботу саме за рекомендаціями.

- *Прямі пропозиції роботодавців* — рідкісні, але показові випадки, що свідчать про цілеспрямований пошук кадрів серед ВПО.

- *Приватні агентства* — практично не згадуються, що може свідчити про низьку довіру чи обмежений доступ.

3. Основні проблеми

- Низька оплата праці, що не забезпечувала базових потреб.
- Дискримінація та експлуатація ВПО з боку окремих роботодавців.
- Несумісність робочого графіка із сімейними обставинами, особливо для жінок із дітьми.

- Відсутність вакансій навіть після перенавчання, що свідчить про структурні проблеми ринку праці регіону перебування.
- Побутові труднощі (нестача житла, хвороби, адаптація), які відтермінували пошук роботи.

Висновки

Досвід ВПО на ринку праці є гетерогенним. Частина переселенців швидко інтегрується завдяки збереженню спеціальності або соціальним контактам, інші опиняються в ситуації тривалого безробіття. *Інституційні канали* (центри зайнятості) ефективні для робітничих професій, але менш результативні для жінок та фахівців інтелектуальних сфер. *Соціальний капітал* виявився важливим ресурсом працевлаштування, компенсуючи слабкість інституційних механізмів. *Гендерний вимір*: жінки частіше стикаються з бар'єрами, пов'язаними із сімейними обставинами, тоді як чоловіки описують швидке працевлаштування через знайомства чи центри зайнятості. *Ризики соціальної напруги* пов'язані з випадками дискримінації й експлуатації, що може поглиблювати недовіру ВПО до місцевих спільнот.

10. Достатність наявної освіти для виконання поточної роботи

1. Загальні тенденції

Більшість респондентів (≈ 70–75%) вважають, що рівень їхньої освіти є достатнім для виконання поточної роботи. Найчастіше це стосується робітничих професій/фахів (механіки, машиністи тепловозів, електромеханіки), де здобуті знання відповідають вимогам професії.

Частина опитаних (≈ 15–20%) зазначає, що освіта формально відповідає зайнятості, однак вони мають бажання або потребу в підвищенні кваліфікації чи додатковому навчанні. Це особливо актуально для сфер управління, бухгалтерського обліку, соціальної роботи та ІТ.

Менша група (≈ 5–7%) вказує на недостатність освіти або обмеження, пов'язані з особистими обставинами (догляд за дітьми, стан здоров'я,

пенсійний вік). Деякі респонденти вже перебувають у процесі здобуття вищої освіти для покращення власних можливостей на ринку праці регіону перебування.

2. Типові аргументи респондентів при наданні відповідей

Відповідь: «Освіти достатньо»: «Так, вистачає», «Я працюю за фахом».

Відповідь: «Хотілося б навчатися далі», «Є бажання отримати ще одну освіту», «Хотіла би підвищити кваліфікацію у сфері управління», «Робота з дітьми потребує постійного навчання — відвідую семінари».

Відповідь: «Освіти недостатньо»: «Гадаю, що недостатньо. Зараз здобуваю вищу освіту», «Недостатньо знань через стан здоров'я», «Освіти достатньо, але умови по догляду за дитиною не дозволяють працювати».

Висновки

Рівень освіти більшості ВПО є достатнім для поточної професійної діяльності. Водночас значна їх частина демонструє запит на професійний розвиток, перекваліфікацію та додаткове навчання, що може бути використано як ресурс для їхньої подальшої інтеграції на ринку праці регіону перебування.

11. Проблеми з наявністю навичок та знань

1. Загальні тенденції

Більшість респондентів зазначили, що суттєвих труднощів із наявними у них навичками не виникало. У відповідях часто зустрічалися формулювання: «ніяких», «не було», «не зіштовхувалася», «жодних». Це може вказувати на три ключові фактори:

- працевлаштування за вже наявною кваліфікацією;
- відсутність високих вимог з боку роботодавців до спеціальної підготовки;
- сприйняття швидкого навчання на робочому місці як природного етапу адаптації.

2. Виявлені групи проблем

- *Адаптація до нових умов зайнятості:* труднощі виникали через новий графік, нову посаду чи іншу професійну сферу («нова робота і нові навички», «проблем багато, бо це нова посада»). Це свідчить про те, що складність більше пов'язана з переходом у нову сферу, ніж із браком базових знань.
- *Технічні та цифрові навички:* респонденти згадували складнощі з роботою на новій техніці, з освоєнням програмного забезпечення та нестачею цифрових компетенцій («вивчення нової програми», «не достатньо знань в ІТ індустрії»).
- *Брак практичного досвіду:* характерний для тих, хто змінив професію чи посаду («не було достатньо практики»).
- *Соціально-психологічні чинники:* проблеми адаптації у колективі, упереджене ставлення до ВПО чи військовослужбовців («неповага до ВПО»).
- *Фінансові й організаційні труднощі:* затримки зарплати, загальні економічні проблеми, які респонденти ототожнюють із «проблемами на роботі».

Висновки

Більшість ВПО володіють достатніми базовими навичками для виконання роботи. Найуразливішими є ті, хто стикається з потребою швидкого освоєння нових технічних і цифрових компетенцій.

Важливим додатковим бар'єром залишаються соціально-психологічні чинники: упередження, складність інтеграції у нові колективи.

Перспективними напрямками підтримки є:

- курси цифрової грамотності та технічні тренінги;
- адаптаційні програми для нових сфер зайнятості;
- просвітницька робота з роботодавцями щодо запобігання дискримінації.

12. Досвід роботи без офіційного оформлення

Відповіді респондентів демонструють чітку поляризацію позицій: Частина опитаних вважає, що ВПО справді частіше працевлаштовуються неофіційно. Інша велика група опитаних переконана, що умови працевлаштування є однаковими для всіх або ж вони не помічали істотних відмінностей. Досить велика частка респондентів обрала варіант «не знаю / не зіштовхувався», що свідчить про відсутність власного досвіду або достовірної інформації стосовно цього явища.

Аргументи на користь неофіційної зайнятості серед ВПО включають:

1. *Страх втрати соціальних виплат.* Однією з найпоширеніших причин названо побоювання того, що офіційне працевлаштування може призвести до зменшення або припинення державної допомоги.

2. *Тимчасовий характер перебування.* Респонденти зазначають, що ВПО не поспішають оформлювати офіційні трудові відносини через плани на можливе повернення до місця постійного проживання або зміну регіону перебування.

3. *Неготовність роботодавців* офіційно працевлаштовувати ВПО. Є свідчення опитаних ВПО про недовіру або небажання приватних роботодавців укладати трудові договори з переселенцями.

4. *Гнучкість та низький рівень оплати.* Деякі респонденти відзначають, що неофіційна зайнятість дозволяє мати більш гнучкий графік роботи або уникати оподаткування при низькому рівні заробітної плати.

Аргументи проти тези про переважну неофіційну зайнятість ВПО:

1. опитані наголошують на тому, що місцеві жителі також часто працюють неофіційно, що нівелює відмінності між ними;

2. власний досвід офіційної роботи. Особи, які самі працевлаштовані офіційно, заперечують тезу про більш високу неофіційність серед ВПО;

3. приклади знайомих. Деякі респонденти зазначають, що всі відомі їм ВПО працюють офіційно, що свідчить про можливе перебільшення проблеми.

Висновки

4. *Неоднорідність ситуації.* Протилежні думки респондентів вказують на те, що рівень офіційного працевлаштування ВПО варіюється залежно від регіону, галузі економіки, особистих обставин (наявність дітей, отримання соціальних виплат, плани на майбутнє).

5. *Фактор соціальних виплат.* Страх втрати допомоги виступає одним із ключових бар'єрів для офіційного працевлаштування, що демонструє потенційно демотивуючий ефект чинної системи соціальної підтримки.

6. *Тимчасовість перебування.* ВПО, які не впевнені у довгостроковості свого проживання, можуть уникати оформлення офіційних трудових відносин, що відображає їхню невпевненість у майбутньому та нестабільність становища.

7. *Роль роботодавців.* Наявність упередженого ставлення до ВПО серед роботодавців створює додаткові ризики дискримінації на ринку праці.

8. *Регіональні та галузеві відмінності.* Досвід офіційного працевлаштування варіює від виключно позитивного до негативного, що підтверджує неоднорідність умов на ринку праці для ВПО.

Загалом респонденти не надають однозначної оцінки рівню офіційного працевлаштування ВПО. Проте серед тих, хто вважає, що переселенці частіше працюють неофіційно, виділяється комплекс причин: страх втрати соціальної допомоги, тимчасовий характер перебування та обмежена готовність роботодавців укласти офіційні угоди. Цей комплекс факторів створює ризик закріплення сегмента тіньової зайнятості серед ВПО, ускладнюючи їхню інтеграцію на ринку праці.

13. Тривалість робочого часу на новому місці роботи

Респонденти надали різноманітні відповіді щодо тривалості робочого часу. Стандартна тривалість (близько 40 годин на тиждень) є найбільш поширеною, на неї вказало більше третини опитаних. Менше ніж 30 годин на тиждень (16–30 годин) відзначено у невеликої частки респондентів, що,

переважно, відповідає неповній зайнятості, роботі на півставки або гнучкому графіку роботи.

Понад 50–70 годин на тиждень вказано окремими респондентами, що свідчить про значне перевантаження, наприклад, 70–80 годин на тиждень або 12–16 годин на день, а значна кількість респондентів зазначила, що на момент опитування була без роботи.

Щодо оцінки умов зайнятості на новому місці роботи, то більшість респондентів вважають умови однаковими для всіх, формулюючи думки як «всі в однакових умовах» або «умови такі самі, як у місцевих жителів».

Поодинокі скарги на відмінності стосуються нестабільних графіків або більшого навантаження серед ВПО, але ці випадки є винятковими. Респонденти, які не працюють, здебільшого не змогли оцінити ситуацію.

Стосовно понаднормової роботи та виходів у вихідні/свята, то частина респондентів підтвердила випадки понаднормової роботи, включаючи роботу у вихідні, свята або перевищення стандартної тривалості робочого часу, особливо до 2022 року. Інші респонденти зазначили, що робочий час обмежувався установленим графіком. В окремих випадках у відповідях зустрічалося згадування про тривале навантаження (12–14 годин на день) без додаткової оплати, що свідчить про ризики трудової експлуатації ВПО.

Висновки

1. Найтипівішим серед зайнятих ВПО є стандартний 40-годинний робочий тиждень.
2. У більшості випадків відмінностей у тривалості робочого часу між ВПО та місцевими працівниками не зафіксовано.
3. Існують поодинокі випадки перевантаження та понаднормової роботи без компенсації, що може свідчити про ризики трудової експлуатації зайнятих ВПО.
4. Значна частка ВПО взагалі не працює, що впливає на їхнє сприйняття умов зайнятості та загальну її картину.

14. Чи вистачає отримуваної оплати за роботу на новому місці для життя респондентів

Більшість учасників опитування вказали на недостатність фінансових ресурсів. Найчастотнішою та найбільш емоційно забарвленою була відповідь «не вистачає», яка варіювалася від категоричних формулювань («зовсім ні») до конкретизацій щодо покриття лише базових потреб («ледь покриває базові витрати»), «не вистачає через високу оренду житла та ціни».

Частина респондентів зазначила, що заробітної плати вистачає виключно на задоволення основних потреб — харчування, побутові витрати, частково одяг. Водночас фінансових ресурсів бракує для покриття медичних витрат, оплати житла, забезпечення освітніх потреб дітей та організації відпочинку.

Невелика група учасників опитування засвідчила відносну задоволеність рівнем доходів, підкреслюючи достатність заробітної плати для покриття всіх потреб. Однак такі випадки є радше винятковими і не відображають загальної тенденції.

Окрему категорію становлять респонденти, які не працюють або утримуються за рахунок соціальних виплат (пенсії, допомога для ВПО). Переважна більшість з них наголошує на критичній нестачі коштів.

Серед ключових причин фінансової нестабільності респонденти відзначають: високу вартість оренди житла, зростання цін на продукти харчування, одяг та комунальні послуги, значні витрати на лікування, втрату майна й житла внаслідок війни, а також низький рівень соціальних виплат (наприклад, 2 тис. грн для ВПО).

Висновки

- *Фінансова вразливість переселенців суттєво перевищує аналогічний показник серед місцевого населення: навіть за наявності роботи вони не завжди можуть забезпечити оплату житла та базові потреби.*

- *Система соціальних виплат* не компенсує втрат: 2 тис. грн на ВПО чи мінімальні пенсійні виплати є недостатніми для утримання сім'ї в умовах війни та інфляційного зростання.
- *Соціально-економічна нерівність* проявляється в суттєвому розриві між групами респондентів: окремі особи задоволені своїм фінансовим становищем, однак більшість перебуває у стані фінансової скрути, що свідчить про обмежений доступ до високооплачуваної зайнятості.
- *Додаткові джерела доходу* (підробітки, підприємницька діяльність) часто розглядаються як вимушений засіб забезпечення базових потреб.
- *Соціально-демографічні фактори* (наявність дітей, хронічних захворювань) суттєво підвищують ризики фінансової нестабільності.
- *Психологічний аспект*: для значної частини ВПО відчуття «нестачі» стало нормальним явищем/станом. Респонденти знижують рівень своїх очікувань до рівня виживання, що формує культуру обмеження та відмови. Це, у свою чергу, може мати довгострокові наслідки для мотивації, працездатності та процесів інтеграції у нове соціальне середовище.

15. Умови проживання та утриманці

1. *Рівень задоволеності умовами проживання.* Більшість респондентів висловили задоволення або переважно позитивну оцінку умов проживання. Найчастіше вони наголошували на скромності житла (гуртожитки, тимчасові помешкання), однак підкреслювали вдячність за наданий дах над головою.

Значна частина учасників опитування оцінила умови як частково задовільні. У відповідях відзначалося, що хоча житло забезпечене, воно поступається довоєнним стандартам (нестача зручностей, висока орендна плата, необхідність придбання базових речей з нуля).

Меншість респондентів виявила повне незадоволення. Їхні відповіді характеризувалися високим емоційним забарвленням: підкреслювалася

дорожнеча оренди, низька якість побутових умов, а також постійне відчуття тимчасовості.

2. *Наявність осіб на утриманні.* Значна кількість опитаних повідомила про наявність утриманців, передусім дітей (часто двох і більше). Також згадувалися випадки догляду за людьми похилого віку (батьками, пенсіонерами), а в окремих відповідях — за особами з інвалідністю (діти або батьки).

Деякі респонденти окремо вказували на необхідність утримання домашніх тварин. Водночас існує група опитаних, які не мають утриманців.

3. *Вплив на професійну діяльність.* Для більшості респондентів наявність утриманців не має суттєвого або має лише мінімальний вплив на професійну діяльність. Проте часто згадувалася потреба брати лікарняні, поєднувати робочі обов'язки з доглядом за дітьми чи батьками.

Для окремих учасників опитування утриманці стали причиною необхідності працювати більше, тоді як для інших — фактором, який суттєво ускладнює або навіть унеможлиблює працевлаштування (наприклад, у випадках догляду за дитиною з інвалідністю чи людьми похилого віку).

Висновок

Більшість переселенців адаптувалися до житлових умов, хоча вони й не відповідають звичним довоєнним стандартам. Загалом ставлення до ситуації характеризується розумінням та прийняттям обставин.

Найвагомішим викликом залишається наявність утриманців, зокрема дітей та осіб з інвалідністю, що обмежує можливості для повноцінного працевлаштування.

Наявність утриманців зумовлює потребу в більш гнучких формах зайнятості та створює додаткові ризики фінансової нестабільності.

16. Співпраця з громадськими організаціями та профспілками

1. *Відсутність соціальних зв'язків.* Більшість респондентів повідомили про відсутність соціальних контактів за новим місцем проживання, зазначаючи: «не маю», «не знаю», «ніхто не допомагає». Частина учасників опитування наголосила, що певні зв'язки існували раніше, однак були втрачено («обірвалися»).

2. *Членство в профспілках.* Окремі респонденти є членами професійних спілок (зокрема залізничників, гірників, металургів). Проте їхні відповіді свідчать, що профспілки виконують переважно облікову функцію, тоді як реальна матеріальна чи соціальна підтримка надається вкрай рідко.

3. *Волонтерські та громадські організації.* Волонтерські ініціативи відіграють ключову роль у забезпеченні гуманітарних потреб переселенців. Найчастіше надається допомога у вигляді продуктів харчування, ліків, одягу, засобів гігієни, побутових речей. У поодиноких випадках надається медичне обладнання або організуються культурні заходи. Наприклад, фонд «З теплом у серці» пропонував безкоштовні вистави та майстер-класи.

Важливим аспектом є *практика взаємодопомоги*: частина респондентів бере участь у волонтерській діяльності, зокрема у зборах для військових.

4. *Групи ВПО та діаспори.* Частина опитаних підтримує контакти з об'єднаннями ВПО або регіональними діаспорами (наприклад, бахмутською).

Допомога з їхнього боку найчастіше обмежується гуманітарними наборами (харчові продукти, крупи, цукор, макарони) та підтримкою від місцевих громад. Водночас респонденти відзначають, що в окремих випадках така допомога припинилася в останній період.

Висновки

- *Відсутність сталих соціальних зв'язків* є характерною рисою для більшості переселенців, що підвищує їхню соціальну вразливість.
- *Профспілкові структури виконують радше формальну функцію*, без значної практичної користі для членів.

SKILLS 4 JUSTICE

Funded by
the European Union

- *Волонтерські організації залишаються головним джерелом підтримки, забезпечуючи базові потреби гуманітарними ресурсами та сприяючи соціальній інтеграції.*

- *Групи ВПО та діаспори є додатковим джерелом допомоги, однак її сталість і регулярність залишаються непослідовними.*

- *Залучення переселенців до волонтерської діяльності демонструє не лише потребу в допомозі, але й *готовність інтегруватися у локальні спільноти* та робити внесок у підтримку інших.*

17. Гендерна дискримінація на роботі

1. Загальна тенденція

Переважає більшість респондентів (понад 85–90%) зазначили, що жінки не зазнають дискримінації, або наголосили на відсутності власного досвіду зіткнення з таким явищем.

2. Нейтральні відповіді

Частина респондентів обрала нейтральну позицію, зазначаючи: «не знаю», «не можу відповісти», «не маю такого досвіду». Це може свідчити як про відсутність прямих випадків дискримінації у найближчому оточенні, так і про низьку рефлексію щодо проблеми.

3. Приклади визнання дискримінації

Невелика група опитаних (менше 5–7%) повідомила про наявність ознак дискримінації. Найчастіше йшлося про нижчу оплату праці жінок у порівнянні з чоловіками за аналогічних посадових обов'язків. Поодинокі респонденти відповідали ствердно («так»), проте без додаткових пояснень. Згадок про обмеження доступу до освіти практично не було.

4. Аргументи на користь відсутності дискримінації

- *Пряма теза: «Дискримінації немає» — повторювана у відповідях значної частини опитаних.*

- Соціально-професійний контекст: у колективах, де працюють респонденти (залізниця, шахти, промислові підприємства, заклади освіти), жінки складають значну частку працівників.
 - Рівність посад: респонденти підкреслювали, що жінки займають різні посади без видимих обмежень.
 - Відсутність особистого досвіду: «негативного досвіду не маю».

Висновки

- *Загальне сприйняття:* більшість переселенців не ідентифікують дискримінації за статтю в освітньому чи професійному середовищі. Це може вказувати як на відсутність системних проявів у межах їхнього досвіду, так і на низький рівень обізнаності щодо непрямих форм дискримінації.
 - *Контекст працевлаштування:* респонденти часто наводять приклади підприємств із високою часткою як чоловічої, так і жіночої праці (залізниця, шахти, промислові підприємства), де жінки працюють поряд із чоловіками без явних обмежень.
 - *Приховані ризики:* попри домінування переконання щодо відсутності дискримінації, окремі згадки про гендерний розрив в оплаті праці узгоджуються з офіційними статистичними даними, що свідчать про нижчий рівень доходів жінок у порівнянні з чоловіками на ідентичних посадах.
 - *Проблема «невидимості»:* суб'єктивний досвід більшості переселенців не фіксує проявів дискримінації, однак окремі свідчення про нижчу заробітну плату можуть вказувати на існування латентних форм нерівності, непомітних для тих, хто безпосередньо їх не переживає.

18. Умови, за яких можливе повернення додому

1. Ключові тенденції щодо умов повернення

Наймасовішою та домінуючою умовою повернення, зазначеною більш ніж 70% респондентів, є *закінчення бойових дій, перемога України, припинення обстрілів і забезпечення особистої безпеки*. Формулювання

варіювалися: «закінчення війни», «деокупація», «мир», «припинення вогню». Безпека у відповідях асоціювалася не лише з відсутністю воєнних дій, а й із розмінуванням територій, а також гарантіями неповторення подібних загроз у майбутньому.

Другою за значущістю умовою є *наявність житла* — власного або відновленого. Респонденти прямо зазначали: «якщо квартира залишиться цілою», «компенсація за зруйноване житло», «потрібна відбудова міста». Поряд із житлом часто згадувалися елементи базової інфраструктури: електропостачання, водопостачання, медичні послуги, функціонування шкіл. Це вказує на усвідомлення тривалості процесів відновлення.

Значна кількість респондентів підкреслювала *важливість наявності роботи*: «робота за фахом», «робота і житло», «робочі місця». Для частини переселенців економічні передумови повернення розглядаються як не менш критичні, ніж питання безпеки.

Помітна група опитаних висловила *сумніви щодо повернення або категорично відмовилася від такої можливості*: «не буду повертатися, бо моє місто зруйноване і під окупацією»; «поки не планую»; «умов для повернення немає». Це свідчить про формування нової ідентичності та інтеграційних процесів у приймаючих громадах.

У поодиноких відповідях зазначалися *нематеріальні умови*: «якщо люди будуть спілкуватися українською», «наявність стартового капіталу». Такі відповіді відображають зміни у світогляді переселенців та трансформацію їхніх соціальних очікувань.

Висновки

- *Безпека як базова умова.* Вона є головним і незмінним пріоритетом: жодна інша передумова не звучала настільки масово та емоційно. Навіть за наявності житла чи роботи люди не готові ризикувати життям.

- *Житло та інфраструктура* як другий рівень потреб. Реінтеграція неможлива без державних програм компенсації, відбудови та відновлення комунікацій.
 - *Економічні умови.* Наявність робочих місць і можливостей самозабезпечення визначає довгострокову перспективу повернення.
 - *Часткова інтеграція ВПО у нові громади.* Відмова від повернення свідчить про незворотні демографічні та соціальні зміни, які необхідно враховувати в державній політиці.
 - *Ментальні та культурні чинники.* Хоча й поодинокі згадки про мову та суспільні умови демонструють, що для частини переселенців повернення пов'язане не лише з матеріальними, а й із ціннісно-культурними аспектами.

19. Використання нових знань у майбутньому

1. Позитивні відповіді

Близько половини респондентів висловили готовність або намір застосовувати набуті знання та навички («так», «планую», «хочу застосувати»).

Основні напрями:

- Професійні компетенції: педагогіка, косметологія, підприємництво, транспорт, дистанційна робота.
- Соціально-комунікаційні навички: ефективна взаємодія з людьми, робота в колективі, доброзичливість.
- Особистісні якості: стійкість до складних умов, переосмислення життєвих пріоритетів.

Частина переселенців сприймає новий досвід як ресурс для майбутнього, проте зауважує, що його реалізація можлива лише за наявності сприятливих умов (робота, відбудова житла, повернення додому).

2. Нейтральні відповіді

Близько 20–25% учасників обрали невизначені формулювання («не знаю», «подивлюся», «залежить»).

Фактори, від яких залежить їхня позиція:

- умови повернення (житло, працевлаштування, відбудова);
- можливість навчання чи перекваліфікації;
- загальна ситуація в країні після завершення війни.

Ці відповіді свідчать про поширену невизначеність та психологічну втому, коли планування майбутнього ускладнене.

3. Негативні відповіді

Приблизно 25–30% респондентів заявили, що не планують застосовувати нові знання («ні», «не планую», «не отримав нових знань»).

Основні причини:

- прагнення повернутися до попередньої професії/фаху без змін;
- відсутність нових знань або можливостей для їх здобуття;
- похилий вік (пенсіонери);
- небажання повертатися додому в цілому.

4. Важливі деталі

- Частина респондентів чітко пов'язує застосування знань із наявністю робочих місць, підкреслюючи, що без активного попиту та пропозиції на ринку праці нові навички втрачають свою значущість.

- Деякі відповіді носили іронічне або песимістичне забарвлення («більше мовчати і не розповідати про себе», «повертатися немає куди»), що може свідчити про втому від невизначеності.

- Для окремих переселенців переміщення стало поштовхом до розвитку в нових сферах — косметології, підприємництві, дистанційній роботі.

Висновки

- *Потенціал розвитку:* частина ВПО готова інтегрувати нові знання у процеси відбудови, однак для цього необхідні умови — доступ до навчання, працевлаштування, забезпечення житлом.
- *Фактор невизначеності:* значна група респондентів вагається, що підкреслює їхню потребу в програмах кар'єрного консультування та психологічної підтримки.
- *Ризик втрати людського капіталу:* за відсутності можливостей для реалізації нових компетенцій значна частина переселенців або повернеться до попередніх професій/фахів, або повністю відмовиться від їх застосування.
- *Особистісна трансформація:* навіть за браку нових професійних знань респонденти відзначають зростання соціальних і психологічних якостей (стійкість, згуртованість, доброзичливість), що може стати підґрунтям для розвитку громадських ініціатив у майбутньому.

20. Наявність намірів щодо відкриття власної справи після повернення.

1. Переважні відповіді «ні»

Більшість опитаних не планує відкривати або відновлювати власний бізнес. Основні причини:

- фінансові обмеження – відсутність коштів для старту;
- віковий фактор – пенсійний вік або пов'язані з ним обмеження;
- стан здоров'я, що унеможлиблює додаткове навантаження;
- небажання брати на себе відповідальність і ризику, пов'язані з підприємництвом.

2. Позитивні відповіді «так»

Помітна, хоча й менша за чисельністю група виявила бажання розпочати або відновити власну справу. Їхня мотивація:

- досвід підприємницької діяльності (перукарні, ФОП, торгівля);
- прагнення до фінансової незалежності та самозайнятості;

- розвиток аграрного сектору та малого виробництва;
- сфера послуг і креативні індустрії (творчі майстерні, книгарні, інші культурні ініціативи);
- потреба в додатковому заробітку через недостатність основних доходів.

3. Нейтральні відповіді

Частина респондентів займає вичікувальну позицію («не знаю», «по можливості»). Їхні плани залежать від:

- фінансових можливостей;
- загальної стабілізації економіки;
- умов повернення після війни.

Висновок

Ситуація демонструє, що серед ВПО домінує обережність та фінансова невпевненість, яка блокує розвиток підприємницької ініціативи. Однак існує помітний прошарок активних і мотивованих людей, які мають досвід ведення бізнесу та готові повернутися до нього після стабілізації ситуації.

Позитивні відповіді часто пов'язані з конкретними професійними навичками чи досвідом (перукарі, ФОП, аграрії, креативні індустрії).

Негативні відповіді майже завжди зводяться до фінансового бар'єру та відсутності впевненості у завтрашньому дні.

Все це свідчить про те, що державні та донорські програми підтримки підприємництва серед ВПО (гранти, мікрокредити, навчальні проєкти) можуть стати ефективним інструментом інтеграції та економічного відновлення.

21. Оцінка ВПО щодо суб'єктів, відповідальних за надання ключової підтримки після повернення

1. *Держава та органи влади.* Найчастіша відповідь – держава (центральна, місцева, регіональна, органи самоврядування). Аргументи: держава відповідальна за визначенням та несе моральний і правовий обов'язок захищати громадян; люди сплачували податки, тому мають право на

підтримку; постраждалі від війни потребують допомоги для відновлення житла та нормального життя; очікується допомога через державні програми, репарації, соціальну підтримку.

2. *Служби зайнятості.* Частина респондентів вважає, що центри зайнятості зобов'язані надавати допомогу при працевлаштуванні та відновленні економічної активності.

3. *Сім'я та близькі.* Для деяких людей найважливішою підтримкою є повернення членів сім'ї з війни, допомога чоловіка, сина чи рідних. Також згадувалася емоційна підтримка близьких.

4. *Суспільство та громада.* Лунали відповіді про роль суспільства, місцевих громад і соціального оточення у відновленні після повернення.

5. *Збройні Сили України.* Частина респондентів відзначала, що ЗСУ вже є ключовою підтримкою, бо саме вони забезпечують безпеку та можливість повернутися.

6. *«Ніхто не повинен».* Є відповіді, що ніхто не зобов'язаний допомагати, адже кожен має сам долати труднощі. Аргумент: є люди, яким допомога потрібна більше.

7. *Інші.* Зустрічаються поодинокі згадки про підприємства, роботодавців та інші інституції. Дехто зазначив: «Головне – мир і безпека, решту подолаємо».

Висновки:

- Переважна більшість респондентів очікує державної підтримки (матеріальної, житлової, програмної).
- Менша частина покладається на сім'ю та власні сили.
- Є група, що не чекає допомоги й не вважає, що хтось зобов'язаний їх підтримувати.

22.Оцінка доцільності застосування диференційованого підходу до підтримки ВПО при поверненні у регіон довоєнного проживання

SKILLS 4 JUSTICE

Funded by
the European Union

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
INSTITUTE
OF EDUCATIONAL ANALYTICS
State Scientific Institution

Переважна більшість респондентів відповіли «так» – тобто вони підтримують ідею диференціації ВПО залежно від: масштабу руйнувань їхнього житла та інфраструктури, ступеня втрати майна, доступності соціальних, освітніх і медичних послуг, регіону повернення. Основними аргументами «за» при цьому були:

- це справедливо, бо ситуації у людей дуже різні;
- пріоритет повинні мати ті, хто втратив все;
- допомога має стимулювати повернення та відбудову регіонів;
- індивідуальний підхід дозволить ефективніше використати державні ресурси.

Менша частина опитаних відповіла «ні» або «не знаю». Мотиви: «усі мають отримувати однаково», «люди повинні покладатися на себе», «держава вирішить».

Поодинокі відповіді: «частково» – тобто допомога має враховувати лише найкритичніші випадки; «можливо» / «не можу відповісти» – свідчить про невизначеність або недостатнє розуміння теми.

Висновок

Більшість опитаних вважають диференціацію ВПО необхідною та справедливою, головним критерієм при цьому називають рівень руйнувань житла й втраченого майна. Меншість виступає за рівність у підтримці або сумнівається у доцільності такого підходу.

23. Оцінка відмінностей у підготовці та використанні трудових ресурсів між регіоном довоєнного проживання та поточним місцем поселення ВПО.

Більшість респондентів не відчуває суттєвої різниці між регіонами: найбільш поширені формулювання – «не бачу різниці», «немає різниці», «однакова», «не знаю». Це може свідчити або про подібний рівень підготовки

кадрів у різних регіонах, або про недостатню поінформованість чи власний досвід ВПО для об'єктивного порівняння.

Частина респондентів зазначає, що у великих містах (Харків, Кривий Ріг) спостерігається більш широкий вибір закладів освіти, вищий вплив освіти на кар'єрне зростання та більше пропозицій від центрів зайнятості. Це підкреслює урбаністичний фактор: у містах наявна більша кількість інституцій, програм підготовки та можливостей для професійного розвитку порівняно з малими громадами.

Деякі відповіді відзначають, що відмінності проявляються не у підготовці кадрів, а у структурі економіки регіону різні: напрями промисловості, кількість робочих місць та попит на професії/фахи. Наприклад, у довоєнному регіоні існували вакансії за фахом, тоді як у новому місці проживання їх може й не бути.

Також відмічено, що в нових громадах вища освіта може оцінюватися нижче, що знижує мотивацію до підвищення кваліфікації. Проблема особливо актуальна у сферах, де кар'єрні можливості раніше були тісно пов'язані з рівнем освіти (наприклад, у місті Харкові).

Частина респондентів акцентує увагу на ускладненнях у працевлаштуванні під час війни: «раніше було легше знайти роботу, а зараз важче». Це свідчить, що зміни на ринку праці відчуються сильніше, ніж відмінності у системі підготовки кадрів.

Висновки

Головний тренд полягає у суб'єктивній відсутності суттєвої різниці між регіонами. Більшість ВПО не виявляють регіональних відмінностей у підготовці кадрів, що може бути наслідком уніфікації освітніх/професійних стандартів в Україні. Проблеми воєнного часу зміщують фокус із питань підготовки кадрів на брак робочих місць, нестабільність та потребу в перекваліфікації.

SKILLS 4 JUSTICE

Funded by
the European Union

Рекомендації для політики. Розвиток програм перекваліфікації та підтримка регіонів з обмеженими освітніми ресурсами можуть частково зменшити дисбаланс, на який вказують ВПО.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Опитування відображає складну динаміку інтеграції ВПО. Незважаючи на високий рівень освіти та професійні навички, переселенці стикаються з економічними та соціальними бар'єрами, серед яких нестача роботи за фахом, дискримінаційні практики та обмеженість ресурсів. Водночас спостерігається стійкість, прагнення до професійного та особистісного розвитку, а також адаптація завдяки друзям, родинним зв'язкам та волонтерській підтримці.

Аналіз відповідей дозволяє виділити дві основні стратегії інтеграції: повернення до регіонів довоєнного проживання після завершення війни або остаточне закріплення у нових громадах. Обидва сценарії матимуть тривалі наслідки для демографічної та соціально-економічної ситуації в Україні.